

**ФОРМИ САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛЮДИНИ – ВІДПОВІДЬ
СВ. АВГУСТИНА**

*Стверджується, що в антропологічній доктрині св. Августина домінує концепт потенційного добра, конструктивна впевненість у майбутній трансформації індивіда і людства в духовну спільноту. Вчення вказує, що всі форми земного життя об'єднані Божим люблячим даром і тому є *vita activa*, а вже на тривіальному рівні форми життя поділяються на *vita activa*, *vita contemplativa* і змішану. Вони, як динамічні форми самоздійснення, є взаємозалежними і взаємодоповнюючими родами, що обираються людиною самостійно й формують атмосферу особистої й соціальної *concordia*.*

Ключові слова: св. Августин, людина, злагода, форми самоздійснення.

Питання самоздійснення людини в сучасній "добі пустоти", ефемерності суспільства споживання й екстремальній формі антропоцентризму постало надзвичайно гостро. На думку Ч. Тейлора, ця ситуація "усуваючи всі горизонти значущості, загрожує нам втратою смислу і, отже, тривіалізацією нашого скрутного становища" [16, с. 61–62].

Однією з причин кризи є панування десекулярного, матеріалістично-позитивістського концепту природи людини – істоти суто соціально-біологічної, яка не має духовно-трансцендентних обріїв. Цей концепт не надихає на внутрішню рефлексію, на моральне удосконалення, і тому, стає в певній мірі застарілим концептом – тим, що не відповідає сучасним викликам світу. Це спонукає до пошуку альтернативного концепту ества людини та форм самоздійснення, які б уможливили її до духовно-морального удосконалення, здобуття визнання доктрини загального блага. Інакше кажучи, сучасність вимагає визначення світоглядного концепту, який може стати першоосновою автентичності людини, підґрунтям балансу внутрішнього самоспоглядання й соціально активного життя. Звичайно, новий концепт повинен спиратися на історичний досвід розвитку європейської культури, християнські цінності й принципи раціоналізму.

Європейська філософія виробила ряд ключових концепцій, які пропонують плідні засоби гармонізації двох форм життя, що з доби Середньовіччя отримали визначення – *vita contemplativa* і *vita activa*. Одним із відомих прикладів їх гармонізації є вчення Цицерона, який здійснив спробу поєднати образ стоїчного мудреця з ідеалом громадянина. Ідеї римського філософа отримали продуктивний відгук у мислителів епохи Відродження: К. Салютаті, Л. Бруні, М. Пальмієрі, Л. Батіста

Альберті. Вони пропонували синтезувати форми життя в громадянських свободах і добродійно-справедливих справах. Утім, культ свободи має загрозову сторону – свавілля, яке мислителі Ренесансу пропонували приборкати розумними чеснотами. Означена тема стала предметом спору Еразма Роттердамського і М. Лютера. В модерній філософії розуміння волі як розумного витіснення пристрастей та афектів стало загальноновизнаним концептом. Однак підґрунтям західноєвропейської автентичності, теорії вільної волі та ідеї переваги внутрішнього світу, що "є поворотним пунктом нашого ставлення до цінностей" [17, с. 231], є доктрина св. Августина. Саме вона, вкотре може стати основою нового концепту людини й гармонізації форм життя.

Метою статті є філософське вивчення Августинової доктрини природи людини й виявлення принципів гармонізації форм життя. Дослідження ґрунтується на працях С. Аверінцева, Х. Арндт, М. Гарцева, А. Гусейнова, Т. Еріксона, Е. Жильсона, Г. Іррлітца, Г. Майорова, С. Неретиної, А. Погоняйло, А. Столярова, М. Суїні, Ч. Тейлора, В. Татаркевича, К. Фляша тощо.

На переконання *Doctora excellentissima* людина є найдивовижнішим явищем світу (*De civ. Dei*. X; 12) [1, с. 469]. Її ключовою ознакою є потенційність, унікальність і свобода, які розкриваються лише в межах тварно-земного існування. Роз'яснює Августинову точку зору в цьому питанні Х. Арндт, яка помічає, що свобода у богослова досягається "...не як якась внутрішня людська схильність, а як характер людського існування на землі. Людина не володіє свободою настільки, щоб вона, або, радше, її поява в світі, могла бути прирівняна до появи свободи у Всесвіті; людина вільна тому, що вона є початком і була створена такою після того, як був створений Всесвіт... З народженням кожної людини цей первісний початок знов підтверджується, оскільки в кожному такому випадку у світ, який вже існує, приходить щось нове, що існуватиме й по смерті кожного індивіда. Оскільки вона є початком, людина може розпочинати; бути людиною і бути вільною – це одне й те ж" [4, с. 176]. Отже, в Августиновому розумінні народження людини індивідуальне життя, як унікальний мікрокосм, живить і забарвлює новими якостями вже існуючий Усесвіт, надихає своєю потенцією саме життя на трансформацію до Благого. Таким чином, людське життя з народження є вільним – тим, що передбачає активність – у всіх можливих формах, активність до всіх елементів існуючого, до свого сутнісного Я і до любові Творця. Адже життя, народження й індивідуальна можливість вільно діяти в Його Творінні є даністю – Даром Бога людству. З цього випливає, що людська потенційність, неповторність і свобода даровані індивіду з визначеною метою – звеличити свою душу, покращити існуючий Всесвіт, наблизити душу до Творця.

Людська свобода виявляється в дарованому Богом людині феномені – вільній волі (*liberum arbitrium voluntatis*), через яку індивід проявляє свій вибір. За св. Августином, воля є природним феноменом, що являє собою "дух життя". Як "дух життя" вона знаменує собою прагнення бути, знайти приватну, земну "сферу здійснення", встановити злагоду з "іншими духами", у яких вона потенційно відкриє свою добру, унікальну сутність. Люблячий Творець довіку знаходиться у відносинах з тим і до того, кого Він створив, і це є Його блага воля, що у відповідь знаходить волю творіння. Взаємодія вільних воель є найпотужнішою силою Усесвіту. Вона стає підґрунтям людської гідності, реципієнтом вічного "духу життя", який слід повернути Йому в тій же якості – любові.

Господь дарував людині вільну волю навмисне, адже "...найкращими своїми служителами Бог вирішив вважати тих, хто служить Йому вільно" (*De ver. rel.* 14) [9, с. 239]. Саме тому природою людини є свобода. Цієї ознаки людини, а отже властивості земного життя, не може позбавити, ані за яких умов ніхто, навіть Сам Творець. Вільна воля є "...деяким благом, адже вона [людина] може жити праведно, коли забажає" (*De lib. arb.* II, 2) [3, с. 26], і виявляється в служінні Його заповітам. Однією з завітів Творця є погодження (*concordia*) одиничного з множинністю (*De civ. Dei.* XII; 27) [1, с. 611], людською спільністю, бо "...Бог створив рід людський від одної людини задля наказу людям того, як приємно Йому єдність в колі множества" (*De civ. Dei.* XII; 22) [Там само, с. 605].

В Августинівій доктрині *concordia* одиничного з множинністю є "родовим характером тваринного життя" [5, с. 15]. Це, на думку Х. Арендт, передбачає перебування в необхідності протікання людського життя *inter homines*: серед множинності людей і здійснення трьох взаємозалежних життєзабезпечуючих принципів: праці, виготовлення і вчинку. Якщо ці принципи ієрархічно синхронізовані, то вони формують сумісний життєвий добробут індивіда і спільноти – вони закладають основи загального Блага. Але, на переконання богослова, істинний вірянин живучи земними практиками та інституціями процвітання, прагненням земної злагоди, не мусить цілком ототожнювати себе з ними. Вірянин знаходиться в земному бутті, але мусить усвідомлювати себе частиною *orde Dei* – упорядкованої ієрархії *rationes* (форм і видів) Усесвіту. Допоможе людині знайти шлях до самоздійснення, не збитися в спокусах людської спільноти, на думку *Doctora gratiae*, принцип *uti non frui*: користатися земними речами, але не насолоджуватися ними, або робити це все на славу Богу.

У цьому сенсі мислитель проголошує, що слід насолоджуватися (*frui*) пізнанням вищих абсолютних істин, тобто речами духовної сфери. І роз'яснює, що "із всіх речей взагалі лише тими слід насолоджуватися, які ми назвали вічними й незмінними: рештою слід [лише] користуватися,

щоб досягти насолоди першими" (De doctr. Chr. I 22. 20) [13, с. 144]. Блаженство вічними речами надає можливість людському "я", душі досягти своєї первинної єдності, повернути стан цілісності й співзвучності з Творцем. Адже, як помічає Л. М. Баткін, "...єдність Августинового "я" розуміється як спочатку задана Господом, але котра перебуває в розсіянні. І що вона досягає зосередженості й справжнього здійснення – лише по ту сторону самої себе, в солодкому передчутті іншого, вічного життя, у "рідкісному відчутті" злиття з Ти" [6, с. 80].

Отже, людина, обдарована вільною волею самостійно шукає шлях до самоздійснення. Саме пошук вірної форми життя і мудрості в земному житті робить вірянина носієм окремої пробудженої благодаті. Адже життя, що присвячується служінню Божій істині, на переконання богослова, "...є лише благодаттю, яка дана як нагорода, вона є благодать за благодать (gratia est pro gratia), як нагорода за відданість, щоб істина набула, що віддасть Бог кожному по справам його" [2, с. 542]. Цими словами Doctora gratiae підкреслює, що надання дару Божої благодаті залежить він індивідуальної мети до *orde amoris* і гармонії душі, знаходження злагоди і миру. Людське прагнення повинне бути співзвучним з Божою благодаттю – у щирому жаданні творити милосердя, в смиренній та люблячій жертві іншому – людської множинності. Такі вчинки відбуваються у формі добродесних вчинків праведних та мудрих людей.

Утім, щоб слідувати шляхом благодаті, людина мусить розумно визначитися із земною формою життя. Св. Августин вказує на три форми життя, кожна з яких може бути підвалиною руху до мудрості: "...одного не бездіяльного в строгому значенні (слова), а присвяченого спогляданню або вишукуванню істини; іншого діяльного, присвяченого веденню людських справ; і третього, утвореного з того та іншого родів". Форми життя рівноцінні. Вони можуть привести людину до блага, адже і "...у вченому дозвіллі, рівно як і в публічній діяльності або впереміш того та іншого, ніхто відразу не стає блаженним" (De civ. Dei. XIX; 2) [1, с. 1000]. Таким чином, можна стверджувати, що в Августиновій доктрині всі форми земного життя, в загальному сенсі означаються поняттям *vita activa*, бо життя людині даровано задля діяльного затвердження любові – в ідеалі життя є рухом до спасіння. Тому земне, вільне й потенційне існування людини мусить бути активним життям – тим, що отримало можливість бути одиничному перед Його зором і спрямовано до благодаті. А вже в вузькому сенсі або рівні земного існування, форми життя вільно обираються людьми і поділяються на *vita activa*, *vita contemplativa* і змішану. Отже, в розумінні богослова, три форми життя є взаємозалежними, взаємодоповнюючими й динамічними родами, що, залежать від життєвих обставин, стану душі й обираються людиною самостійно.

Утім, остаточно ніхто не знає, куди провадить вибрана форма життя – до блаженства, або навпаки, до гріховності. Тому, на переконання богослова, вірянин повинен мати вищий життєвий орієнтир – Його Слово. Значною мірою здобуття блаженства не залежить від форми життя. Головне слідувати заповітам любові, розумної міри між інтересами спасіння та вимогами земного життя, що є запорукою злагоди індивідуальної мети з колективним приреченням людства. У цьому сенсі мислитель проголошує, що "...кожний може без шкоди для віри жити в будь-якому згаданому способі (формі) і досягти вічних відзнак, важливо, однак, те, якого з них тримається він з любові до істини, якому присвячує себе з обов'язку любові. І кожний не настільки повинен цуратися повсякденних справ, щоб в цьому своєму спокої не думати про користь ближнього; і не настільки бути діяльним, щоб не вдаватися до роздумів про Бога. У спокої від справ не бездіяльне неробство повинно приносити задоволення, а пошук або відкриття істини; щоб кожний досягав успіху в ній, щоб зберіг, що відкрив, та іншому не заздри. При діяльності ж предметом любові повинні бути не вшанування в теперішньому житті або владі, а сама справа, яка робиться часом за допомогою вшанування і влади, якщо робиться правильно і з користю, тобто так, щоб могло послужити тому благому стану підлеглих, яке відповідає Божій волі" (*De civ. Dei. XIX; 19*) [1, с. 1040].

Усі форми життя здатні трансформувати як внутрішній світ людини, так і соціальний, культурний і релігійний простір буття до ідеалу. Ефективність вибраного роду життя залежить від виваженого, раціонально-духовного спрямування до вічного, а не від її форми. Утім, у своїх міркуваннях мислитель робить висновок, що ідеальною формою життя є гармонійне поєднання споглядання душі та активне життя в спільності єдиновірців.

Життя в спільності єдиновірців надає можливість досягти стану блаженства (*beatitas*) і мудрості (*sapientia*) – прагненню познати вічні Божі дії й духовні об'єкти (*De Trin. XII, 12, 15*) [15, с. 71]. Пошук мудрості і прагнення блаженства, і є вже, на думку богослова, мудрістю. Із цього приводу він проголошує, що "...вже тільки тому, що він шукає, він мудрий, а чим він мудріший, тим блаженіший, адже... зосереджуючись в самому собі, не дозволяє терзати себе різноманітним жаданням, але завжди в незворушному спогляданні обертає себе до Бога" (*Contr. Acad. I, 8*) [11, с. 20]. Мудрість є не лише практичним прагненням духовної насолоди, але "мірою Духа" (*De beat. vit. 4. 32*), тобто тим, що тримає Дух у співмірності. Відтак, стан мудрості є особистою мірою блаженства християнина – мірою наближення до сфери Бога [13, с. 146].

Мудрість повертає душі духовні уявлення про добродетельність, відроджує ті архетипні образи небесної краси та порядку, які існували

до гріхопадіння. "...Оновлена самою собою таким чином душа осягає, з чого складається краса Вселеної (*universitatis*)" (De. ord. I, 2) [9, с. 99], – помічає богослов. Досягнення оновлення душі вимагає від людини вольового напруження, душевної самовіддачі та самопожертви заради утвердження в земному житті порядку *universitas*. Мета досягнення мудрості передбачає благочестя "істинного образу життя" (Ench. 2) [12, с. 290], в якому після шанування Бога на черзі стоїть обов'язок служіння менш досконалому – іншому, що живе поруч.

До трьох згаданих типів блаженства богослов долучає дві обов'язкові умови, без котрих благодать не одержує своєї повноти реалізації. Перша благодать не реалізується, якщо вона не вдосконалює душу вірянина, друга не відбувається без практичної реалізації імперативної вимоги Божого закону – любити ближнього, що зумовлює активне служіння громаді вірян.

Перша умова припускає вимогу до себе, де кожен вільно слідував би шляхом удосконалення душі. "Проводе людина щасливе життя – і саме це щасливе життя... є власне і первинне благо людини. В тому також полягають всі чесноти, адже ними ніхто не може користуватися погано. Бо хоча це в людині є великим і першорядним, проте для кожної окремої людини власним і не загальним. Адже все мудре і блаженне стає таким шляхом поєднання з істиною і мудрістю, які є загальними для всіх. Але один не стає щасливим завдяки блаженству іншого, тому що коли він наслідує того, щоб бути [щасливим], він звідти бажає стати щасливим, звідки бачить, що той став, тобто завдяки цій незмінній і загальній істині. І ніхто не стає поміркованим завдяки розсудливості будь-кого... але приводить душу до відповідності з тими незмінними правилами чеснот" (De lib. arb. II, 19, 52) [3, с. 63–64].

Другою умовою є універсальна, милосердна норма активного служіння індивіда всьому творінню Бога. У цьому сенсі богослов зазначає, що "...блаженне життя є також і громадським, тому що... блага друзів ради самих же цих благ любить так само, як і власні, а друзям заради них же бажає того ж, що і собі, чи знаходяться вони в його ж домі, як дружина, діти або хто з домашніх; або в тому місці, де оселя, наприклад, в місті, як і всі так звані співгромадяни; або у всій імперії, як різні племена, сполучені з ним людським союзом; або в світі взагалі, під яким розуміють небо і землю" (De civ. Dei. XIX; 5) [1, с. 1004–1005].

Таким чином, св. Августин категорично не закликає вірянина до крайнього аскетизму – самотньої *vita contemplativa*. Адже кожний здобуває земну благодать, мудрість залежно від своєї твердості, різноманітними шляхами (Sol. I, 13) [7, с. 174]. Для початку достатньо, щоб душа "споглядала" світ у мирі та любові, розсудливо відмовляючись

від некерованих пристрастей, непомірних жадань – особливо тих, що ведуть до гордині та панування над іншими.

При цьому вибір форми життя і боріння за земну благодать, повинні спиратися на відому аксіому часів античності – "нічого понад міру" (*De vit. deat. IV*) [8, с. 95]. Міра мудрості, наближення до земної благодатності здобувається постійною, вертикально-горизонтальною комунікацією, яка і визначає рівень удосконалення людини та її свободу в земному. Тому одною з ключових умов для досягнення мудрості, а значить, блаженства, в Августиновій доктрині є обов'язок кожного жити в колі людей, яких любиш, одновірців. Утім, якщо коло близьких людей буде заважати пізнанню вищої мудрості, удосконалювати душу, то в цьому випадку, вірянин має право покинути їх, як, до речі, і нехтувати своїм життям.

Підсумовуючи, мусимо визнати, що в Августиновій доктрині єство людини, незважаючи на Адамів гріх, залишається потенційно добрим, таким, що має шанс удосконалитись в земному бутті. Антропологічне вчення богослова пронизане конструктивною впевненістю в майбутній трансформації індивіда і людства в духовну спільноту, бо "...християни є небесним родом, мандрівниками на землі, шукачами Вітчизни на небі, що прагнуть стати співгромадянами святим ангелам" [14, с. 266]. У душі людини, в людських спільнотах та у всьому ході історії мислитель бачить присутність Божої волі, і тому всі форми життя здатні трансформувати як внутрішній світ людини, так і соціальний, культурний і релігійний простір буття до ідеалу. Ефективність вибраного способу життя залежить від виваженого, раціонально-духовного спрямування до вічного, а не від його форми. В Августиновій доктрині всі форми земного життя об'єднані Божим Даром і тому є *vita activa*, бо життя людині даровано задля діяльного утвердження любові. А вже на тривіальному рівні форми життя поділяються на *vita activa*, *vita contemplativa* і змішану. Вони, як динамічні форми самоздійснення, є взаємозалежними і взаємодоповнюючими видами, що обираються людиною самостійно й формують атмосферу соціальної *concordia*.

Список використаних джерел і літератури

1. Августин Блаженный. О граде Божиим / Блаженный Августин.— Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000.— 1296 с.
2. Августин. О благодати и свободном произволении DE GRATIA ET LIBERO ARBITRIO / Августин // Гусейнов А. А. Краткая история этики / А. А. Гусейнов, Г. Иррлицц.— М. : Мысль, 1987.— С. 532–557.
3. Аврелий Августин. О свободе воли // Антология средневековой мысли: Теология и философия европейского Средневековья : в 2 т. / под ред. С. Неретиной ; сост. С. Неретиной, Л. Бурлака. Т. 1. / Аврелий Августин.— СПб. : РХГИ ; Амфора. ТИД Амфора, 2008.— 539 с.— С. 25–65.
4. Арендт Х. Що таке свобода? // Між минулим і майбутнім ; пер. з англ. Ханна Арендт.— К. : Дух і літера, 2002.— С. 151–180.
5. Арендт Х. Vita activa, или О деятельной жизни / Ханна Арендт ; [пер. с нем. и англ. В. В. Библихина ; под ред. Д. М. Носова].— СПб. : Алетея, 2000.— 437 с.
6. Баткин Л. М. Европейский человек наедине с собой. Очерки о культурно-исторических основаниях и пределах личного самосознания / Л. М. Баткин.— М. : РГГУ, 2000.— 1005 с.
7. Бл. Августин. Монологи // Августин Блаженный. Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— 413 с.— С. 157–207.
8. Бл. Августин. О блаженной жизни // Августин Блаженный. Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— С. 74–97.
9. Бл. Августин. О порядке // Августин Блаженный. Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— 413 с.— С. 98–156.
10. Бл. Августин. Об истинной религии // Августин Блаженный. Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— 413 с.— С. 226–289.
11. Бл. Августин. Проти академиків // Августин Блаженный. Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— 413 с.— С. 5–73.
12. Бл. Августин. Энхиридион Лаврентию, или о вере, надежде и любви // Августин Блаженный Энхиридион, или о вере, надежде и любви / Августин Блаженный.— К. : "УЦИММ-ПРЕСС"—"ИСА", 1996.— 413 с.— С. 290–349.
13. Бычков В. 2000 лет христианской культуре sub specie aesthetica. В 2-х тт. Т. 1. Раннее христианство. Византия / Виктор Бычков.— М.-СПб., Университетская книга, 1999.— 575 с.
14. Св. Августин, епископ Гиппонский. Проповедь 81 / предисл., перевод и комментарии С. А. Степанцова // Весник древней истории / Святой Аврелий Августин.— 2009.— № 1.— С. 260–267.
15. Соколов В. В. Средневековая философия / В. В. Соколов.— М. : Высшая школа, 1979.— 448 с.
16. Тейлор Ч. Етика автентичності / Чарльз Тейлор.— К. : Дух і літера, 2013.— 128 с.
17. Фляш К. Цінність внутрішнього світу (Innerlichkeit) / Курт Фляш // Культурні цінності Європи / за ред. Ганса Йоаса і Клауса Вігандта.— К. : Дух і літера, 2014.— 552 с.— С. 227–248.

Oleh Turenko. Formy samorealizacji człowieka – odpowiedź św. Augustyna.

W artykule autor podejmuje pytanie o tym, że doktrynie antropologicznej św. Augustyna dominuje koncept dobra potencjalnego, konstruktywna pewność co do przyszłej transformacji jednostki i ludzkości w społeczeństwo duchowe.

Doktryna wskazuje, iż wszystkie formy życia na ziemi są połączone Bożym darem miłości, co uzasadnia istnienie vita activa. Natomiast na poziomie trywialnym formy życia są podzielone na vita activa, vita contemplativa i mieszaną formę życia. One, jako dynamiczne formy samorealizacji są uzależnione od siebie, wybierane przez człowieka samodzielnie. One kształtują atmosferę concordia jednostki i społeczeństwa.

Słowa kluczowe: św. Augustyn, człowiek, harmonia, formy samorealizacji.

Turenko Oleh. Forms of Person's Self-Realization – St. Augustine's Response.

It is alleged that in the anthropological doctrine of St. Augustine the concept of the good potential, constructive confidence in the future transformation of the individual and humanity as a spiritual community dominate. The doctrine states that all forms of terrestrial life are united by the God's loving gift and, therefore, there is a vita activa, and at the trivial level life forms are divided into vita activa, vita contemplative and a mixed one. They are dynamic, interdependent and complementary forms of self-realization which are chosen individually, and which form an atmosphere of personal and social concordia.

Keywords: St. Augustine, person, harmony, forms of self-realization.